

ЈУГОСЛОВЕНСКО-РУМУНСКИ ОДНОСИ У ВРЕМЕ ВЛАДЕ МИЛАНА СТОЈАДИНОВИЋА 1935–1939¹

*др Драган Петровић²
мсп Богдан Стојановић³*

Апстракт: Краљевина Југославија и Краљевина Румунија су у периоду између два светска рата, развили вишеструку и квалитетну стратешку сарадњу. Заједничко чланство и партнерство у Малој антанти, Балканском савезу и Версајском систему, којим је доминирала Француска, одлике су периода до доласка на власт председника владе Милана Стојадиновића.

Средином тридесетих година долази до радикалне промене ситуације у Европи, изазване, пре свега, доласком на власт нациста у Немачкој. Француско-совјетски пакт условио је престојавање и земаља Мале антанте. Поред Чехословачке која се придружила француско-совјетској сарадњи, и Румунија је у периоду док је министар спољних послова био Титулеску, била спремна да подржи такав правац. Међутим, Стојадиновић и кнез Павле Карађорђевић нису били спремни да прате ту политику. Након смене Титулескуа, августа 1936, долази до приближавања спољнополитичког концепта званичне Југославије и Румуније. Приближавање Стојадиновића, поред стратешке сарадње са званичним Лондоном (и удаљавањем од Париза), сарадњи и са силама Осовине довело је до незадовољства у Југославији, што је навело кнеза Павла да затражи његову оставку почетком 1939. Односи са Букурештом били су за Краљевину Југославију у континуитету добри и у следећем периоду, све до почетка Другог светског рата, па и након тога.

Кључне речи: Краљевина Југославија, Краљевина Румунија, др Милан Стојадиновић, председник владе, Мала антанта, Балкански савез, југословенско-румунски односи, Николае Титулеску, министар спољних послова

¹ Рад је настао у оквиру пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2020. године”, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2020. године.

² Институт за међународну политику и привреду – Београд.

³ Институт за међународну политику и привреду – Београд.

Период од половине 1935. до почетка 1939. године је период када је на власти у Југославији био Милан Стојадиновић, који је као представник деснице идеолошки још даљи од СССР-а, а у спољној политици, за разлику од ранијих година када се Краљевина ослањала на Француску, учинио значајно приближавање ка силама Осовине, пре свега ка Немачкој. Из прагматских разлога однос са СССР се није видно погоршавао, али се није приступило успостављању непосредних дипломатских односа, при чему је Југославија остала на последњем месту у Европи. Однос са Румунијом за званични Београд, након Првог светског рата, био је веома важан. Обе земље су биле битан фактор у источној и југоисточној Европи у оквиру Версајског победничког система који је успостављен. Обе су са носиоцем Версајског система – Француском – биле у савезничким односима и имале билатерално закључене пактове (југословенско-француски пакт је потписан 1927. године). Југославија и Румунија су биле чланице Мале антанте (где је била још и Чехословачка), а од 1934. и новоформиране Балканске антанте (где су биле још и Грчка и Турска). Југословенска краљица је била Румунка – Марија, са којом је краљ Александар имао три сина. Југославија и Румунија су у међуратном периоду имале толико добре односе да су чак у билатералном односу извршиле корекцију границе и размену територије.

Суштински заплет у тадашњој Европи настаје доласком нациста на власт у Немачкој. Француска то доживљава као аларм у правцу ревизионизма Немачке која је за њу била традиционално највећа опасност. СССР који је дотле сарађивао са вајмарском Немачком из прагматских разлога у супротстављању Версајским (буржоаским) системом у Европи, види у нацистима и Хитлеру прворазредну опасност. У том правцу долази до склапања француско-совјетског пакта који је дефанзиван према немачкој опасности, с тиме да се очекивало да се и земље француске савезнице у њега постепено укључе, попут чланица Мале антанте пре свега. Како су Чехословачка и Румунија већ признале СССР, а у том правцу вршиле притисак и на Југославију, сада се притиска Београд ка заједничком приближавању француско-совјетском полу у зачетку. Идејно и геополитички, међутим, и кнез Павле као први намесник и Милан Стојадиновић као премијер нису били за ту опцију.

У оквиру Мале антанте постојали су све већи притисци Чехословачке и Румуније да и Југославија прихвати признавање СССР-а и да се прикључи политици Француске приближавању ка Москви. На заседању чланица Мале антанте на Бледу, лета 1935. године, представници ове две земље су извршили притисак на тада новопостављеног председника владе Краљевине

Југославије Стојадиновића да прихвати признавање СССР-а, што су њихове владе већ раније учиниле. О томе Стојадиновић, у свом мемоарском раду „Ни рат ни пакт“, наводи да су Бенеш и Титулеску, дакле министри спољних послова Чехословачке и Румуније, извршили притисак на њега у том правцу, али да им је он у дужем излагању одговорио да је то процес дужи и да га из више разлога не може одмах реализовати. „...Бенеш и Титулеску морали су се задовољити овом изјавом, али су једва прикривали незадовољство због свог неуспеха...“.⁴

У спољнополитичком домену Стојадиновићева влада (заједно са кнезом Павлом, као првим намесником), значајно је допринела да се изблокира процес изградње савеза између Француске, СССР-а и Мале антанте. Док је министар спољних послова Румуније био Јон Титулеску, уз здружну подршку Чехословачке, и уз иницијативу и разумевање Француске и СССР-а, чинило се да ће Мала антанта прићи овом савезу у формирању. Немачка је на румунско-совјетске преговоре одговорила појачаном активношћу за слабљење Титулескуовог положаја у Румунији. С друге стране, она је у овој прилици видела могућност за разбијање Мале антанте. Неједнак став чланица Мале антанте према Совјетском Савезу, који је и раније био евидентан, поводом склапања чехословачко-совјетског пакта и покретања румунско-совјетских преговора потпуно је парализовао деловање Мале антанте као јединствене организације. Одбијање југословенских владајућих кругова да успоставе нормалне дипломатске односе са Совјетским Савезом сада се нарочито неповољно одразило и показало велики раскорак у политици и интересима држава чланица.

Немачка дипломатија је била веома заинтересована да се односи унутар Мале антанте и даље заоштравају како би се коначно разбила ова организација. Због тога је уследило давање значаја југословенском држању и охрабрење нове владе Милана Стојадиновића и њене политике ‘самосталности’ и ‘неутралности’. Тиме је, у ствари, „Немачка настојала да Југославију најпре одвоји од Француске и Мале антанте, после чега би њено привлачење Немачкој био много лакши задатак“.⁵ Историчар Живко Аврамовски наводи да се у немачким политичким круговима тог доба развила теза да СССР покушава да користи део стратегије царске Русије према Балкану и Југоистоку Европе, између осталог и панславизмом.⁶

⁴ Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека, 1970. стр. 331.

⁵ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 177.

⁶ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 177.

Постепено је немачки покушај одстрањивања Титулескуа имао све више успеха пошто се, између осталог, користила и сарадња са извесним британским политичким круговима (укључујући и енглески двор), који су у заједници са немачком политиком рачунали на истискивање совјетског уплива у Румунију. Суштина те политике је одстрањивање СССР-а. Аврамовски се позива на извештај немачког посланика у Букурешту, Поханмера, о блиским интересима Немачке и наведених британских политичких кругова да се умањи пре свега совјетски, а и француски утицај у Румунији, на начин који би заправо пре свега повећао немачки утицај у овом делу југоисточне Европе: „Ова чињеница је од огромног значаја за правилно схватање политике Енглеске и Немачке према балканским земљама у време борбе за умањење или одстрањење француског, а још више совјетског утицаја. Та политика је врло јасно ишла у корист немачких циљева, јер се енглеска влада није истовремено заузимала да после потискивања француског и совјетског утицаја појача свој, што је значило препуштање овог подручја политичкој хегемонији Немачке. Овај документ је од велике важности и за оцену односа кнеза Павла према Немачкој и Енглеској. Позната је чињеница да је он, због својих добрих веза са енглеским двором и другим политичким круговима, у више махова служио као посредник за зближавање између Немачке и Енглеске. Овде се међутим, види да је постојала и обрнута акција, односно, да је енглеска влада користила свој утицај у балканским земљама да их одвоји од Совјетског Савеза и Француске, која с њим пактира, и упућивала на добре односе са Хитлеровом Немачком у којој је видела брану против комунистичког утицаја у Европи.“⁷ Аврамовски даље наводи да су „Антисовјетске снаге у Румунији имале су у борби против Титулескуове политике издашну подршку Немачке, Италије, Пољске и Југославије.“⁸

И југословенска влада радила је против Титулескуа. Већ само одбијање да се нормализују односи са СССР стварало је једну препреку више у румунско-совјетским преговорима. Међутим, Павле и Стојадиновић нису вршили само пасивну опструкцију – они су и активно радили на спречавању закључења румунско-совјетског пакта. О томе веома јасно говори извештај немачког посланика у Београду Херена. После аудијенције коју је имао код кнеза Павла, 6. децембра 1935. године, Херен је у *Auswartiges Amt*-у упутио

⁷ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 184.

⁸ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 194.

следећи извештај: „Он верује, тако је он рекао, да је недавно немачкој политици учинио једну добру услугу. Њему и његовом председнику владе пошло је у последњем тренутку за руком да спречи склапање једног румунско-руског пакта. Он верује да је овог пута краљу Каролу отворио очи пред комунистичком опасношћу. Титулеску је, наравно, бесан на њега и Стојадиновића. То је један веома опасан човек, али он има утисак да његов утицај полако опада.“⁹ Херен даље извештава да се ова обавештења кнеза Павла поклапају са обавештењима која је тих дана добио и од Стојадиновића, према којима је Титулеску „код куће – не без његовог, Стојадиновићевог учешћа – доживео један неуспех и да је због тога веома љут на њега.“ Стојадиновић је још изјавио Херену да се краљ Карол и Татареску у руском питању све више приближавају југословенском становишту.

Непомирљивост кнеза Павла и Стојадиновића у питању односа са Совјетским Савезом дошла је до изражаја и у разговорима који су вођени приликом сахране енглеског краља Џорџа V почетком 1936. године. После повратка у Београд Павле је изјавио Херену да је у Паризу и Лондону учинио велике услуге немачкој политици јер је, између осталог, дејствовао у смислу разумевања према немачким ставовима и да је југословенску политику заступао имајући у обзир немачке интересе. То важи како за руско тако и за аустријско питање. Излажући да је морао да се супротставља покушајима да Југославија буде одвојена од Немачке, Павле је указивао да је узрочник кампање, која је поведена у француским и енглеским листовима против југословенске спољнополитичке оријентације, несумњиво Титулеску и да се он у то уверио у више наврата, како у Лондону тако и у Паризу.

Павле је изјавио да је по његовом мишљењу највећи непријатељ Европе Совјетски Савез и да се Европа мора ујединити ради одбране од њега, те да с тог становишта политика коју спроводи Хитлер изгледа одлучујућег значаја, а нарочито генијална политика према Пољској. Овакво становиште Павла Херен је искористио да делује у смислу југословенско-мађарског зближења. Он је указао да немачка настојања за побољшање југословенско-мађарских односа треба схватити као део немачке борбе против комунистичке опасности, односно зближавања свих европских земаља које су позване да једног дана у борби против комунизма иду заједно. Из целог разговора, Херен је стекао утисак да се са сигурношћу може веровати да југословенска политика, и поред вишеструког притиска са стране, неће бити измењена, како

⁹ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 196.

у руском тако и у аустријском питању, и да ће и даље бити избегавано све што би Југославију могло да доведе у положај противника Немачке.¹⁰

Из овог можемо закључити да су кнез Павле, као први намесник, и Милан Стојадиновић заправо били под доминантним утицајем британске и у мањој мери немачке политике, док је француски уплив био, бар кад су они у питању, потпуно маргиналан. Историчар Бранко Петрановић са тим се начелно слаже, указујући на предоминантност утицаја британске политике и културе на кнеза Павла, док је у случају Стојадиновића, долазило до пораста утицаја немачке политике, који је временом постао доминантан.¹¹ Стога је однос према СССР-у био веома лош и непријатељски. У Букурешту је почетком јуна требало да се одржи састанак Мале антанте на нивоу шефова држава и министара спољних послова. Иако је Титулеску дошао крајем маја у Београд код кнеза Павла, са намером да изврши утицај да Стојадиновић дође на планирани самит, успех у том правцу није постигнут. Крајем августа 1936. најзад је смењен Титулеску, што је означило заокрет румунске спољне политике према дистанци у односу на Француску и посебно захлађење односа према СССР-у. Стојадиновић је након тога све више напуштао концепт Мале антанте и тежиште регионалне сарадње заснивао на Балканском пакту. Тако је Чехословачка била све више изолована, и препуштана немачком притиску, без адекватне подршке земаља Мале антанте. Приликом своје посете Букурешту септембра 1936. Стојадиновић је „у разговорима са румунском владом нагласио да унутрашњополитички положај Југославији не дозвољава никакво приближавање Совјетском Савезу и да југословенска влада мора имати слободне руке да свој став према Совјетском Савезу и убудуће може одређивати зависно од унутрашње ситуације.“¹²

По историчару Јакобу Хоптнеру, Стојадиновић је тако крајем 1937. године приликом посете Мусолинију, рекао како је чврсто одлучио отклонити споразум са Французима о једном европском блоку. Такође је напоменуо да неће признати СССР.¹³

Нова румунска спољна политика после смене Титулескуа, донела је и до измене односа снага у оквиру Мале антанте према СССР-у. Не само да више није био актуелан совјетско-румунски споразум, већ је постојала тенденција

¹⁰ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 198.

¹¹ Бранко Петрановић, *Историографске контроверзе*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998, стр. 168-180.

¹² Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 205.

¹³ Јакоб Хоптнер, *Југославија у кризи 1934–1941*, Отокар Кершовани, Ријека, 1973, стр. 117.

на нивоу Мале антанте доношења универзалног споразума о узајамној помоћи. Тај споразум би хипотетички могао Југославију да доведе у сукоб са СССР, у случају да се Совјети сукобе са Румунијом. Стојадиновић није желео такав споразум који би могао да додатно оптерети званичне југословенско-совјетске односе, али је заузврат тражио да Москва утиче на смањење унутрашњег притиска комуниста у Југославији. О томе сведочи и извештај југословенског дипломате др Ивана Суботића Стојадиновићу маја 1937. године, у вези разговора које је имао са министром спољних послова СССР-а Литвиновим у Женеви. Сусрет између Суботића и Литвинова у Женеви догодио се на дипломатском пријему у чехословачкој амбасади.

Измена спољнополитичке позиције Краљевине Југославије од друге половине тридесетих и постепено, али сигурно напуштање система безбедности у чијем се центру налазила Француска, манифестовано је и приликом закључења југословенско-бугарског пакта 1937. године. Кад су у питању циљеви које су овим пактом желели да остваре кнез Павле и Милан Стојадиновић, онда се одмах може рећи да је овај пакт логична последица њихове дотадашње спољнополитичке оријентације. Наиме, после италијанско-етиопског рата и ремилитаризације Рајнске области, када се систем колективне безбедности показао као неефикасан и неспособан да заустави експанзију фашистичких сила, јер Француска и Енглеска, као најзаинтересованије силе за одржавање *status quo*-а, нису могле да нађу платформу за заједничку ефикасну акцију против аката агресије и кршења мировних уговора, Стојадиновић је све више почео да се одваја од њиховог система и да води 'самосталну' политику. Покушај да се у систем колективне безбедности укључи СССР, није никако наишао на одобравање код Павла и Стојадиновића. Они су показали веће зазирање од ширење комунистичке агитације, него од оживљавања ревизионизма у Европи.

У складу са таквом политиком југословенска влада се све више економски повезивала са Немачком и створено је једно стање које је значило велику добит за немачку политику на Балкану. Како је при томе Немачка увиђала да је за њен економско-политички продор на Балкан најважније придобити Југославију, а како су тога били свесни и југословенски владајући кругови, они су сматрали да ће се повезивањем са Немачком и Италијом боље заштити од ревизионистичких захтева својих суседа на рачун Југославије и осујетити јачање идеолошког утицаја Совјетског Савеза.¹⁴

¹⁴ Живко Аврамовски, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд, стр. 243-244.

У том правцу можемо тумачити извештаје југословенских дипломата, извештаје МИП КЈ, почевши већ од заседања Мале антанте на Бледу августа 1935. У вези тога анализира се политика Немачке према Југославији, спољнополитичким потезима Стојадиновића (са благословом кнеза Павла) у овим првим почетним потезима према СССР-у, француском концепту Источног пакта и немачко-совјетским односима. Непосредни и најактуелнији интерес указује се у Немачкој спољнополитичким догађајима у вези са нашом земљом. У Немачкој се зна и стално истиче велика спољнополитичка важност наше земље не само по њеном стварном и геополитичком положају, већ и по утицајима који се над њим врше у комплексу односа француско-италијанских, средњоевропских, балканских, Мале антанте, а нарочито с погледом на активност совјетске спољне политике. Из данашњег држања Немачке може да се извести закључак да је Хитлер био добар познавалац географско-политичких односа када је југоистоку Европе и нашој земљи, већ по доласку на власт у јануару 1933, поклатио своју пуну пажњу. Немачка штампа истиче да је Југославија приликом састанака Савета Мале антанте на Бледу водила прву реч, и да је успела да одржи своју спољнополитичку индивидуалност у питањима која она мора другојачије осећати него друге две чланице Мале антанте. Нарочито се истиче повољност нашега става према хабзбуршком питању и Русији, као и изјава о методама за обезбеђивање мира које, поред колективних акција, могу бити вршене и одвојеним акцијама.¹⁵

О закључцима Мале антанте на Бледу говори се и у извештају МИП КЈ од септембра месеца где се каже: „...примљени су у Немачкој врло повољно. Немачка јавност нарочито је коментарисала околност што у комуникеу није било речи о ставу Мале антанте према Совјетској Русији, иако је то питање било на дневном реду. У Немачкој се сматра да је разлог тој уздржљивости опасност која проистиче из изјава датих на VII Комунистичком конгресу...“.¹⁶ Међутим, пре би се рекло да је до оваквог уздржаног става у закључцима са скупа на Бледу дошло због Стојадиновићевог, односно званичног југословенског става, пошто су познати стратешки ставови Бенеша и Титулескуа по питању СССР-а и посебно по питању Источног пакта.

¹⁵ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије*, Извори за историју међудржавних односа 1930–1940, година 1935, Архив Југославије, Књига VI, Београд 2011, Извештај за август, стр. 312-313.

¹⁶ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије*, Извори за историју међудржавних односа 1930–1940, година 1935, Архив Југославије, Књига VI, Београд 2011, Извештај за септембар, стр. 312.

О односима званичне Румуније према СССР-у, у овом периоду, већ је напред опширније писано, а овде би се додао исечак из септембарског (1935) извештаја МИП КЈ: „Односи са Совјетском Русијом су врло пријатељски. Преговори о закључењу трговинске конвенције приведени су крају. Совјетска влада усвојила је, углавном пројекат који је био припремљен у Букурешту, и Конвенција ће бити закључена по повратку совјетског посланика у Москви. Она ће се у погледу царина, такса и осталих формалности оснивати на клаузули највећег повлашћења...“. У наставку се наводи да ће се највероватније ускоро у Букурешту отворити совјетско трговинско представништво.¹⁷

У месечном извештају МИП КЈ за јули говори се и о ставу Немачке по питању развијања сарадње Чехословачке и Румуније са Совјетском Русијом. „...У немачким политичким и војним круговима била је праћена са напрегнутом пажњом посета коју су совјетски авијатичари учинили у другој половини јула Чехословачкој. И овом приликом је истицано да ће надирање Совјетске Русије у Средњу Европу изазвати у скорој будућности међународне сукобе несагледивих последица. Вест о пројекту железничке пруге кроз Буковину за Чехословачку, која ће бити спојена са руским железницама, била је нарочито коментарисана, и дала повода немачкој јавности да жустро нападне спољну политику Румуније и Титулескуа. На адресу Румуније упућиване су чак и опомене да се у сопственом интересу благовремено врати са опасне ‘московске линије’, јер јој се лако може десити да изгуби не само Бесарбију, већ и добар део Буковине.“ Немачка је посебно забринута, како се наводи у овом извештају МИП КЈ, француско-чехословачко-совјетским блоком. Говорећи о међународној конференцији у Лондону, у извештају се каже: „...Што се тиче других питања која би могла бити стављена на дневни ред конференције, са немачке стране се чине највеће резерве, а нарочито у погледу Русије. Иако се лондонски комунике изјашњава против блокова, француско-чехословачко-совјетски блок, каже се, данас постоји и о њему се мора водити рачуна. Из последње изјаве француског министра иностраних послова доста јасно произилази да је француској влади у првом реду стало да одржи постојеће пактове са Русијом и Чехословачком, који су, по немачком схватању, у супротности са обавезама које би за Француску проистекле из новог Локарна...“.¹⁸

¹⁷ Ibid., стр. 347.

¹⁸ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међдржавних односа 1930–1940, година 1936*, Архив Југославије, Књига VII, Београд 2012, Извештај за јули, стр. 365-366.

Из овога видимо да је Немачка већ свесна да су савези и пактови потписани 1934. и 1935. учврстиле трокут односа Француске, Чехословачке и Совјетске Русије. Са друге стране, у покушајима да у тај систем савеза укључе и друге земље источне и југоисточне Европе, пре свега земље Мале антанте, Балканског савеза и Пољску, најдаље се отишло по питању Румуније, чији је министар спољних послова тада био још увек Титулеску. У јулу месецу, Титулеску је изјавио у интервјуу за румунску јавност да поред Друштва народа, гаранције стабилности Румуније су на првом месту, Мала антанта и Балкански споразум, као и Француска, Пољска и Британија. Говорећи о Совјетској Русији, Титулеску каже да никад није био комуниста нити је присталица те доктрине. Међутим, он сматра да зближавање са Совјетском Русијом, која броји 170 милиона људи, јесте најбољи начин да се постојећим уговорима о савезу које је закључила Румунија омогући најпотпунији успех. Титулеску даље каже да није никад закључио уговор о помоћи са Совјетском Русијом нити примио обавезу да се дозволи пролаз совјетских трупа преко румунске територије. Други истакнути румунски политичар Јон Михалке рекао је крајем јула да „...у погледу нашег евентуалног споразума са Русијом, категорички изјављујем: сматрам за свога савезника свакога ко гарантује границе Румуније и њених савезника; то може бити и Немачка и Русија, за коју ме се не тиче да ли је царска или совјетска.“¹⁹ Титулеску је чак успео током 1936. да убеди владу да се смањи трпељивост према оном делу штампе и оним елементима који систематски нападају Совјетску Русију и владу Народног фронта у Француској.²⁰ Режим Стојадиновића, уз благослов кнеза Павла, није био наклоњен Николае Титулеску, због његове спремности за зближавање са СССР. Тако Глигор Попи историчар наводи да су на смену Титулескуа 29. августа 1936. „утицале десничарске снаге у Румунији које су биле против политике зближавања са Совјетским Савезом. Немачка, Италија, Пољска и Југославија настојале су да спрече склапање румунско-совјетског пакта.“²¹

Стога је смењивање Титулескуа у августу 1936. био важан, преломни догађај, након чега је полет у доградњи система ових савеза доживео свој

¹⁹ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међдржавних односа 1930–1940, година 1936*, Архив Југославије, Књига VII, Београд 2012, Извештај за јули, стр. 370.

²⁰ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међдржавних односа 1930–1940, година 1936*, Архив Југославије, Књига VII, Београд 2012, Извештај за јули, стр. 372.

²¹ Глигор Попи, *Југословенско-румунски односи 1918–1941*, Вршац, 1984, стр. 150.

битан ударац. У извештају МИП-а за септембар говори се о ефекту посете Стојадиновића Букурешту одмах после смене Титулескуа и конференције Мале антанте у Братислави: „Немачки кругови сматрају да је посета коју је председник југословенске владе одмах по паду Титулеска учинио Букурешту знатно појачала политичке и војне везе између Југославије и Румуније и да те везе сада прелазе оквиру савезних односа у Малој антанти.“²² Истичући резултате букурешког састанка као успех југословенске спољне политике, који ће се несумњиво рефлектовати и у будућем држању Мале антанте, немачки политички кругови изражавали су у Берлину уверење да Румунија, и поред њених добрих односа са Москвом, у догледном времену неће примати никакве војно-политичке обавезе према Совјетској Русији. У коментарима пак о састанку Сталног савета Мале антанте у Братислави истицало се да је и у оквиру Мале антате наступила значајна промена услед пада Титулескуа, који је у Немачкој био сматран за бескомпромисног присталицу Француске и за једног од иницијатора политике наслона на Совјетску Русију. Стога се и веровало да је најделикатније питање којим су се три министра спољних послова налазила било питање односа са Совјетском Русијом, с обзиром на постојећи руско-чехословачки пакт, на промену става Румуније и на категорично држање Југославије у том питању. Са немачке стране одавало се Југославији пуно признање што ни овога пута није одступила од свог становишта у погледу односа са Совјетском Русијом.²³

У септембарском извештају МИП КЈ даје се и анализа одјека у СССР смене Титулескуа: „Москва је са великим подозрењем примила одлазак г. Титулеска са положаја министра иностраних послова. Тамо се сматра да је пад г. Титулеска у вези са појачаном хитлеровском акцијом у Румунији и да према томе, и поред помирљивих изјава новог министра г. Антонеска, Совјети неће више моћи да рачунају на ону предусретљивост на коју су овде наилазили док је г. Титулеско био на челу румунске спољне политике.“ У извештају се потом цитира писање Њујорк Тајмса од 31. августа, у чланку „Румунски фашисти добијају одрешене руке“. Између осталог у чланку се каже и следеће: „...отпустом Титулескуа од стране пропаганде у Букурешту,

²² *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међдржавних односа 1930–1940, година 1936*, Архив Југославије, Књига VII, Београд 2012, Извештај за септембар, стр. 474–475.

²³ *Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међдржавних односа 1930–1940, година 1936*, Архив Југославије, Књига VII, Београд 2012, Извештај за септембар, стр. 475.

од сада ће фашистички покрет у Румунији који је само национал-социјализам под другим именом, имати одрешене руке. Убудуће, Русија ће морати убрајати Румунију у своје непријатеље...немачки утицај на Балкану, који је недавном турнејом др Шахта економски ојачан и политички оснажен, учинио је нови напредак. У фашистички блок може се убрајати не само Немачка и Италија, већ и Мађарска, Аустрија и Бугарска, вероватно и Југославија, а од сада и Румунија са Пољском, ако би она била присиљена да прави избор између Немачке и Русије.²⁴ Иако би се могло сматрати да је овај чланак нешто претерао у проценама о доминацији фашистичких снага у Румунији након смене Титулескуа, као и то да би „вероватно и Југославија“, могла да буде у фашистичком блоку, он указује на битан заокрет у румунској спољној политици, што ће имати директне последице на даљу политику званичног Београда у односу на Совјетску Русију, започети француско-совјетски систем безбедности у источној и југоисточној Европи.

Смена Титулескуа ће умногоме помоћи да Стојадиновић и кнез Павле надаље лакше одолевају притисцима из Париза и Прага да се у својој политици према овом систему савеза позитивније одреде, креирању политике Мале антанте и Балканског савеза, и напосле, наставе са политиком одуговлачења по питању даљег (не)успостављања дипломатских односа званичног Београда са Совјетским Савезом.

У даљем току Румунија и Југославија су имале све мање слуха за политичке потезе и планове Француске, Чехословачке и посебно СССР-а. Румунија се после смене Титулескуа све мање показала спремно да уважава ставове Француске и да сарађује са СССР. О томе сведочи и депеша београдског МИП за посланство у Стокхолму од 22. августа 1938. године, у коме извештава о току заседања (последњег) Мале антанте на Бледу. Тако се преноси изнети став на заседању румунске стране, која наводи да су тадашњи румунско-совјетски односи погоршани, иако наводно „...румунска страна показује коректно држање...“.²⁵

Када је у питању Балканска антанта (савез), он је наставио да постоји формално и у следећим месецима, укључујући и период након почетка Другог светског рата. Тако се у депеши МИП за посланство у Стокхолму од 25. фебруара 1939. извештава о заседању Сталног савета Балканског савеза. Том приликом су четири министра спољних послова (Југославија,

²⁴ Архив Југославије, Фонд 334, ПСШ, Билтен III, Септембар 1936, стр. 104.

²⁵ Архив Југославије, 382-1, Посланство КЈ у Шведској, депеша из МИП од 22. августа 1938.

Румунија, Грчка, Турска), изјавила да „...не желе да приступе идеолошким групацијама, које би биле уперене против једне, или више великих сила“.²⁶ Међутим, за наше истраживање значајнија је депеша која је послата управо из посланства у Стокхолму за МИП у Београду два дана раније (23. фебруара), и у којој се анализира писање водећих шведских медија у вези заседања Балканске антанте (савеза). Ту се наводи да је Југославија била незадовољна ставом Турске да се у својој спољној политици, што више приближи Совјетској Русији.²⁷

О политици Југославије према СССР-у сазнајемо и из записника совјетске амбасаде у Прагу, након сусрета амбасадора Александровског са председником Бенешом 18. јануара 1937. године. Бенеш је том приликом навео да политика Румуније на дистанци и прикривено, али ипак евидентно прати курс извесне суптилне подршке Чехословачкој у односу на притиске којима је изложена од Немачке. Југославија има нешто израженију несталност по том питању, и он наводи у једном тренутку и термин „разочарење“, описујући то „колебање југословенске политике“. Указује на јак дојама који је у Југославији имало тадашње гостовање Геринга у Риму. Југославија се приближава сарадњи са Бугарском, што у Малој антанти поздрављају, али може имати велике последице за Балканску антанту (савез).²⁸

Разговор на сличну тему био је између министра спољних послова Румуније Антонескуа и совјетског амбасадора у Румунији Островског, вођен у Букурешту 1. марта 1937. године, што можемо пратити из сачуваног документа записника совјетске амбасаде. Саговорници су били сагласни да је Југославија остварила напредак у развоју својих односа са Бугарском, Мађарском и посебно Немачком, што све утиче на позицију Чехословачке и Мале антанте. Совјетски дипломата се слаже да је продубљивање југословенско-бугарског пријатељства заправо почетак краја Балканске антанте. Он је додао да је Румунија задржала изванредан облик сарадње и наклоности према Чехословачкој, иако је то у последњој години умањено, док је Југославија на том путу удаљавања од Чехословачке далеко отишла. Антонеску је пренео совјетском дипломати изјаву кнеза Павла, да

²⁶ Архив Југославије, 382-1-4, Посланство КЈ у Шведској, депеша из МИП од 25. фебруара 1939.

²⁷ Архив Југославије, 382-9-28, Посланство КЈ у Шведској, депеша за МИП од 23 фебруара.

²⁸ Документ, «Запись беседы Полномочного представителя СССР в Чехословакии с Президентом Чехословакии Бенесом 18. I 1937.», *Документы внешней политика СССР* Министерство иностранных дел СССР XX Том, 1. I 1937. – 31 XII 1937, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961, стр. 41-42.

Југославија вероватно не би била у стању да брани Чехословачку од потенцијалног немачког напада, што је М. Островски потом критиковао.²⁹

У разговору министра спољних послова Чехословачке, Крофте, и совјетског амбасадора у Прагу, Александрова, 21. априла 1937. поново се говорило о Југославији. Критиковано је приближавање Југославије и Мађарске. Румунија није спремна на такво толерисање Мађарске као Југославија. СССР упозорава Чехословачку да обрати пажњу на покушај сила Осовине да што више удаље Југославију и Румунију од Чехословачке, и на тај начин је изолују. Оваква совјетска упозорења још од раније како се наводи, Чехословачка није довољно уважила.³⁰

Политика Стојадиновића и кнеза Павла у временском периоду 1937–1938, означила је дистанцу према СССР-у, у нешто блажем облику и према Француској, док се остваривало приближавање политици Британије, а то се нарочито односи на самог Стојадиновића, примакла се обема фашистичким силама Немачкој и нарочито од 1937. и Италији. У том правцу се проширивала сарадња са земљама које су пратиле сличне политичке трендове. Ту свакако има простора за Пољску, што закључујемо и из дописа МИП дипломатским представништвима КЈ од 22. јула 1938. године, где се анализира пољска спољна политика, посебно према СССР-у и додирне тачке са југословенском политиком тог времена. Ту се наводи да „Пољска сматра да јој највећа опасност долази од Совјетске Русије и зато жели да се повеже са другим сличним земљама. Након смене Титулеска пре две године има боље односе са Румунијом. Пољска се чува антинемачке политике и у том правцу су јој Југославија и Белгија блиске...“ У наставку се каже да Варшава покушава да направи повезаност и савез са Шведском и другим балтичким земљама, али и да прошири своје односе са блиским политикама других земаља у Европи.³¹

Да су Југославија и Румунија и након нестанка Чехословачке и Мале антанте задржале добре односе (и након смене Стојадиновића) говори

²⁹ Документ. «Запис бесед Полномочного представителя СССР в Румынии с Министром иностранных дел Румынии Антонеской 1. III 1937.», *Документы внешней политика СССР* Министерство иностранных дел СССР XX Том, 1. I 1937. – 31 XII 1937, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961.

³⁰ Документ, «Запись беседы Полномочного представителя СССР в Чехословакии с Министром иностранных дел Чехословакии Крофтой 21. IV 1937.», *Документы внешней политика СССР* Министерство иностранных дел СССР XX Том, 1. I 1937. – 31 XII 1937, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961.

³¹ Архив Југославије, 370-35-529, Посланство КЈ у Турској, примљен допис из МИП у Београду о пољској спољној политици од 22. јула 1938.

документ, извештај југословенске амбасаде у Букурешту од 2. фебруара 1940. године. У разговору амбасадора Јована Дучића и помоћника министра спољних послова Румуније Григорија, указује се на његова сазнања о односима са СССР. Он је пренео амбасадору Дучићу, да је однос совјетске политике према Румунији прилично бахат, да рецимо румунски посланик у Москви Давидеску, нема прилике да разговара и да се види са Молотовом и високим државним функционерима, већ само са помоћником министра Потемкином. Григорио указује да је „руска уображеност тек нешто умањена задњих седмица услед бледе ратне кампање у Финској.“ Он преноси и да је Гестенберг немачки војни аташе у Букурешту посетио румунска утврђења у Бесарбији.³² Југословенска политика се тих година нашла у извесном процепу у односу на Румунију, пошто је нестанком Чехословачке, марта 1939. фактички нестала Мала антанта. Истина Југославија и Румунија су на неки начин наставиле своје савезништво, које поред Мале антанте, постоји и преко Балканског савеза, и стога је Београд пратио у својим настојањима да најзад успостави пуне односе са Москвом.

* * *

Југословенско-румунски односи у периоду владе Милана Стојадиновића, а то је од средине 1935. до почетка 1939. године, начелно су и даље били савезнички. Истина до августа 1936. године, док се на челу дипломатије налазио Титулеску, постојало је разилажење званичних Београда и Букурешта, по питању француско-совјетске осовине, спремне да се супротстави ревизионизму Немачке и других агресивних сила у Европи. И након тога је Румунија у оквиру Мале антанте показивала више спремности од Југославије да помогне Чехословачкој и подржи отпор ревизионизму Немачке, Италије и њихових савезника (где је свакако била и Мађарска). Носиоци званичне југословенске политике, Кнез Павле као први намесник и премијер Стојадиновић, били су сагласни да се прати званична британска владајућа политика, избегавају сукоби са фашистичким силама, одржава привид неискреног пријатељства са Француском и не успостављају до даљњег ни дипломатски односи са СССР. Односи Београда са Букурештом, су уз све проблеме у међународном окружењу тих година, остали добри и савезнички.

³² Архив Југославије, 370-33, депеша из амбасаде КЈ у Букурешту почетком фебруара 1940, достављена регионалним посланствима КЈ 2. фебруара, конкретно амбасади КЈ у Анкари.

Библиографија (ужа)

Извори (примарни, необјављени)

Архив Југославије, Фонд, Посланства КЈ, 370, 382.

Архив Југославије, Фонд 334, ПСШ, Билтен III, Септембар 1936.

Извори (секундарни, објављени)

Документи внешней политика СССР Министерство иностранных дел СССР XX Том, 1, 2 и 3., Государственное издательство политической литературы, Москва, 1961.

Извештаји министарства иностраних послова Краљевине Југославије, Извори за историју међудржавних односа 1930–1940, година 1935, и 1936, Архив Југославије, Књига VI и VII, Београд 2011. и 2012.

Књиге – научне монографије

Аврамовски, Живко, *Балканске земље и велике силе 1934–1941*, Просвета, Београд,

Стојадиновић, Милан, *Ни рат ни пакт*, Отокар Кершовани, Ријека, 1970.

Петрановић, Бранко, *Историографске контроверзе*, Службени лист СРЈ, Београд, 1998.

Petrović, Dragan, Kicošev, Saša, *Romanians in Serbia, under the Serbian-Romanian relations*, Scholars-press, Saarbrucken, 2015.

Петровић, Драган, *Краљевина Југославија и СССР 1935–1941*, ИМПП, Београд, 2017.

Попи, Глигор, *Југословенско-румунски односи 1918–1941*, Вршац, 1984.

Хоптнер, Јакоб, *Југославија у кризи 1934–1941*, Отокар Кершовани, Ријека, 1973.

Чланци у научним часописима и зборницима

Петровић, Драган, Његован, Драго, „Мала антанга и југословенско-румунски односи 1920–1939.“ *Studii si cercetari, Actele Simpozionului, Banat – istorie si ulticulturalitate*, Novi Sad, Resita, 2018.

Петровић, Драган, Његован, Драго, „Југословенско-румунски политички односи између два светска рата 1918–1941.“ *Studii si cercetari, Actele Simpozionului, Banat – istorie si ulticulturalitate*, Novi Sad, Resita, 2018.

YUGOSLAV-ROMANIAN RELATIONS DURING THE TIME OF MILAN STOJADINOVIC'S GOVERNMENT FROM 1935 TO 1939.

SUMMARY

The Kingdom of Yugoslavia and the Kingdom of Romania, in the period between the two world wars, developed multiple and high-quality strategic cooperation. The joint membership and partnership in the Little Entente, the Balkan Alliance and the Versailles system, dominated by France, were the characteristics of the period until the coming to power of Prime Minister Milan Stojadinović.

In the mid-1930s there was a radical change in the situation in Europe, caused primarily by the arrival of the Nazis in Germany. The French-Soviet pact, conditioned the resettlement of the countries of the Little Entente. In addition to Czechoslovakia which joined the French-Soviet cooperation, also Romania was ready to support such a course in the period of foreign minister Titulescu. However, Stojadinović and Prince Paul Karađorđević were not ready to follow this policy. After the replacement of Titulescu in August 1936, the foreign policy concepts of Yugoslavia and Romania were approaching. Regardless of the strategic cooperation with the official London (and moving away from Paris), Stojadinović was approaching to the Axis forces, which led to dissatisfaction in Yugoslavia and Prince Paul's demand for the resignation of Stojadinović in early 1939. Relations with Bucharest in the next period were good in continuity for the Kingdom of Yugoslavia, until the beginning of the Second World War, but also after that.

Key words: The Kingdom of Yugoslavia; the Kingdom of Romania; Dr Milan Stojadinović; Prime Minister; the Little Entente; the Balkan Alliance; Yugoslav-Romanian relations; Nicolae Titulescu; minister of foreign affairs.